

УДК 371.315.7(091-87)

ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Віра Жулкевська

*Львівський банківський інститут НБУ,
просп. Шевченка, 9, 79005 Львів, Україна*

На історико-педагогічних засадах проаналізовано дистанційну освіту в її історичному розвитку. На підставі аналізу розвитку заочної та дистанційної освіти обґрунтовано її поділ на три періоди, яким відповідають різні методи навчання і засоби обміну інформацією між викладачами та студентами

Ключові слова: інноваційні процеси, дистанційна освіта, дистанційне навчання, самоосвіта, електронна пошта, Інтернет.

Осмислення освітніх інноваційних процесів ХХ ст. пов'язане з вивченням їхніх витоків у історії педагогічної теорії та практики. Їхнім джерелом є релігійно-філософські уявлення і вчення про постійне духовне вдосконалення людини. З історії відомо, що Христос, збираючи учнів і навчаючи їх своїй вірі, свого вчення, хотів, аби віра поширювалась якомога далі. Апостоли записували його лекції та просили священників читати їх у церковних громадах. Фактично цю ідею закладено у сутність заочного навчання. Тому на запитання, хто є засновником дистанційної освіти – США, Росія, Англія чи інші країни, – відповісти важко. Дистанційна освіта відома з давніх часів і за своєю суттю є інтернаціональною [15].

Зазначимо, що становлення загальних уявлень про віддалене навчання сягає культур класичної давнини. У Греції, Візантії, Київській Русі навчання починалося в елементарній школі за місцем проживання, а потім продовжувалося через школи граматики та риторики у відомих університетах. Ще в ті часи виникла потреба у навчанні не тільки в аудиторії за присутності вчителя. Самостійна думка учня повинна була відповідати певним канонам, самого ж учня порівнювали з “посудиною”, яку треба наповнити. Власне тоді сформувалась фронтальна пізнавальна модель навчання, яка передбачала передачу попередньо нагромадженого запасу знань пасивному слухачеві.

Європейська середньовічна освіта зберегла ієрархічну систему. Нижньою ланкою була парафіяльна школа, потім – монастирські школи, де вивчали граматику, риторичку, філософію, арифметику, геометрію, астрономію і музику. Модель навчання такої системи відображала духовні цілі у відпрацюванні і закріпленні навичок шляхом повторення.

Середньовічна схема вищої освіти стала базисною парадигмою для освітньої соціалізації людства в період Відродження і Нового часу. А розвиток буржуазних економічних відносин і гуманістичних ідей сприяв формуванню нової науки, філософії та світогляду, орієнтованих на дослідне вивчення природи, розвиток інженерної справи і техніки. Поступово здійснюється перехід освіти до багатоплановості, багатопредметності згідно з індивідуально-контактною моделлю освіти. Навчальне середовище пов'язувало процеси розуміння і мобілізації знань, трансформувало старі поняття в нові. В основі моделі навчання було засвоєння знань як продовження попередніх [3].

Історію закладів вищої заочної освіти поділяють на три періоди, яким відповідають різні методи навчання і засоби обміну інформацією між викладачами та студентами [9].

Звертаючись до першого покоління закладів заочної освіти, зазначимо, що певні елементи “заочності” вищої освіти з’явилися дуже давно. Однак заочна освіта із системи традиційної виділилась у середині XIX ст., коли утворилася досить численна група осіб, які фізично не могли очно навчатися. Перший спеціалізований вищий заочний навчальний заклад з’явився в Росії: у 50-х роках XIX ст. почав діяти Інститут навчання шляхом листування [9, 16]. Зауважимо, що це був період першого справжнього освітнього буму в Росії, керівні кола якої зробили висновки з поразки у Кримській війні, коли майже неписьменна імперія спробувала змагатися з цілою групою розвинених європейських країн з високою, як на ті часи, освіченістю населення.

У дожовтневій Росії заочного навчання (у вузькому розумінні поняття) не було, однак для самоосвіти й екстернату видавали різні навчальні посібники, науково-популярну літературу та періодику. Одним із найважливіших був “Журнал элементарной математики” (виходив у Києві з 1884 року, його видавав проф. В. П. Єрмаков); з 1886 р. виходив у світ “Вестник опытной физики и элементарной математики” (“ВОФЭМ”), зокрема у 1891–1917 рр. друкувався в Одесі. Південь України на початку XX ст. відомий як центр дистанційного навчання в дожовтневій Росії.

Значення “ВОФЭМ” для “дистанційного навчання” того часу було надзвичайно велике. Тисячі статей з математики, фізики, інших природничих наук були відомі в тодішній Росії, ними користувались ті, хто цікавився наукою і хотів навчатися самостійно. З 1904 р. як важливий засіб “дистанційного навчання” (у широкому розумінні) використовуються наукові праці видавництва “Матезис” (Одеса), єдиного в Росії спеціалізованого видавництва фізико-математичної, природничої літератури (у 1904–1917 та 1923–1924 рр. тут видано 174 наукові книги).

Інший центр науково-технічної літератури – Миколаїв, де В. В. Рюмін

та К. О. Чернишов з 1904 р. видавали журнал для самоосвіти “Физик-любитель”, з 1906-го – журнал “Электричество и жизнь”, а з 1910-го виходив журнал “Природа”, в якому публікувались науково-популярні статті математичного спрямування, автором яких був Г. І. Веревський. Ці журнали існували до 1917 р. Вони відіграли важливу роль у розвитку самоосвіти. Зазначимо, що видання спеціальних навчальних посібників і досі є характерною рисою забезпечення заочного-дистанційного навчання, проте останнім часом ця проблема вирішується завдяки ширшому застосуванню відповідних технічних засобів.

У 1926–1927 рр. при деяких вищих навчальних закладах освіти (ВЗН), зокрема при Московському університеті, Академії імені К. А. Тімірязєва, були відкриті заочні відділення, на яких навчалися близько 37 тис. студентів, 1927-го створений Центральний інститут заочного навчання, 1930-го – Всесоюзний сільськогосподарський інститут заочного навчання, у 1929–1930 рр. з’явилися нові заочні ВНЗ, а саме: Всесоюзний заочний індустріальний інститут, 1947-го перейменований у Всесоюзний заочний політехнічний інститут, Ленінградський заочний політехнічний інститут, перейменований у Північно-Західний заочний політехнічний інститут та ін. На початку 1931 р. у навчальних закладах заочної форми навчання навчалось понад 350 тис. осіб.

У середині XIX ст. по всій Європі почали створюватись інститути. У Німеччині (у Берліні) 1856 р. засновано заочний інститут. Цей інститут започаткував заочне викладання іноземних мов. Невдовзі чимало звичайних університетів розширили свої можливості шляхом запровадження нетрадиційних на той час форм навчання – заочної і вечірньої – для навчання непрацюючих осіб.

Зазначимо, що Лондонський університет, першим (1858) дозволив складання іспитів на здобуття академічних звань без вимоги обов’язкового відвідування денних занять в одному з його коледжів (таких студентів називали “зовнішніми”, що спричинило появу у нас запозичених з англійської мови термінів “екстернат” і “екстерн”). Такий вид заочної освіти, як “екстернат”, був прообразом дистанційної освіти. Поступово з цими “зовнішніми студентами” налагодився поштовий зв’язок. Першими у створенні цілої системи навчальних закладів з викладанням за допомогою листування стали країни, де поєднувався досить високий рівень освіти, надійне поштове обслуговування і невисока густина населення: США, Росія, Австралія, Швеція, Канада [19].

Як зазначає Т. С. Кошманова у своїй монографії “Світова комп’ютерна мережа у професійній підготовці вчителів”, наприкінці XIX ст. в Америці було зроблено першу спробу організації навчання на відстані: це сталося 1890 року в Чикагському університеті, коли було випробувано першу і

найбільшу в Сполучених Штатах експериментальну програму навчання, у якій викладач і студент перебували в різних місцях. Ця програма називалася “Кореспонденційні студії”. Сутність американських кореспонденційних курсів значною мірою нагадувала сучасне заочне навчання в Україні – студентові надсилався звичайною поштою пакет навчальних матеріалів, після виконання яких він повертав їх викладачеві для оцінювання.

У ХХ ст. система заочної вищої освіти охоплювала вже сотні вищих навчальних закладів освіти першого покоління, у діяльності яких використовувався поштовий зв’язок між ними та їхніми студентами.

Для *періоду першого етапу* існування системи заочної освіти характерне прагнення ВНЗ досягти найбільшого зближення очної й заочної освіти не лише щодо якості набутих знань, а й інших характеристик, зокрема методики навчання, правил прийому, навіть тривалості навчання. Заочна і вечірня освіта ширше використовувалися тоді, коли виявлялися вагомі їхні переваги над традиційною (денною): контингент учнів чи можливих студентів значно перевищував пропускну спроможність наявних очних ВНЗ, велика кількість осіб мешкала далеко від місць зосередження викладачів шкіл чи ВНЗ, а також, коли необхідно було за короткий час перенавчити значний відсоток уже наявних фахівців чи поширити “грамотність” (ідеологічну, комп’ютерну тощо) по всій країні [9].

Науково-технічна революція, що розпочалася після закінчення Другої світової війни, і пов’язані з нею глибокі перетворення в усіх сферах соціального й економічного життя, поставила перед керівниками розвинених країн питання про створення нової моделі заочної освіти.

У США раніше, ніж в інших країнах світу, зрозуміли, що соціальний і технічний прогрес залежить, насамперед, від самих людей – від того, наскільки вони навчені та виховані. Американські фахівці в галузі підвищення кваліфікації вчителів дійшли розуміння, що вчитель-майстер повинен не тільки ґрунтовно володіти педагогічними технологіями, а й мати високі особистісні, моральні й інтелектуальні риси. У ХІХ ст. в університетах і коледжах США з’явилися перші курси для дорослих, які були оснащені програмами для заочного навчання [10].

Демографічні зміни в американському суспільстві, зокрема зростання потоку емігрантів із країн Азії та Латинської Америки, які потребують знання англійської мови, одержання професії; активне залучення жінок у суспільне виробництво, що пов’язане із здобуттям ними спеціальностей, перепідготовкою та підвищенням кваліфікації після тривалих перерв; підвищення тривалості життя населення, – це головні *соціальні чинники створення нетрадиційних форм освіти*.

Економічні та соціальні чинники зумовили курс на розвиток дистанційної освіти. У 60–80-х роках ХХ ст. у США простежувалась

тенденція зменшення попиту на малокваліфіковану робочу працю. Створення нових робочих місць у 90% випадків потребувало від робітників високої кваліфікації. Використовуючи величезний інтелектуальний, технологічний та матеріально-технічний потенціал, підтримуючи розвиток інноваційних процесів, США у 70–80-х роках ХХ ст. зуміли забезпечити існування такої моделі освіти, яка була спрямована на масове охоплення населення навчанням.

Друге покоління заочних ВНЗ – це так званий період “відкритих університетів”. Найвдалішу (для того часу) відповідь на вимогу життєвих реалій до освіти знайшли у Великобританії. Група фахівців запропонувала проект принципово нового навчального закладу заочної освіти, який було названо “Відкритим університетом” (Open University). Він був заснований за Наказом королеви Великобританії 1969 р. [9]. Його створення було пов’язане з візитом до СРСР Гарольда Вільсона, на якого гарне враження справила наша система заочної освіти. Пізніше, виступаючи в Глазго, він запропонував ідею “ефірного університету” з використанням теле- і радіотрансляції для заочного навчання. Зазначимо, що термін “дистанційна освіта” з’явився в публікаціях першого випуску журналу Відкритого університету у Великобританії, в назві австралійського журналу “Distance Education”, канадського журналу “Journal of Distance Education” і американського журналу “American Journal of Distance Education”. Наприкінці 1980-х у світі налічувалось понад 40 вищих закладів освіти, які можна віднести до відкритих університетів за способами їхньої діяльності (Таїланд, Китай, Індія) [9]. До найвідоміших належать також так званий національний заочний університет в Іспанії (1972), заочний університет в місті Хаген (Німеччина, 1974) (широко застосовували навчальне телебачення).

Швидкий розвиток принципово нових засобів комунікації, акумулювання досвіду застосування інтерактивних форм навчання привели до появи *третього покоління* закладів вищої заочної освіти і власне такої форми навчання, як дистанційна.

Аналіз наукових джерел свідчить, що особливо великих успіхів досягла заочна освіта в роботі з контингентом, який має високу мотивацію до навчання і певні навички самостійної роботи. Типовим прикладом є система підвищення кваліфікації вчителів, що успішно діє на базі заочної форми в усіх розвинутих країнах світу. У деяких країнах третього світу саме вона змогла спочатку вирішити завдання масової первинної підготовки вчителів, а потім – їх безперервного професійного вдосконалення (Кенія, Танзанія, Нігерія та ін.) [19].

Кращі заклади вищої заочної освіти намагалися вийти за межі усталених зразків і запровадити інноваційні методи, які б мали позитивний

вплив на вирішення всього комплексу її завдань. Це, зокрема, свого часу застосування телефону (США, Англія, країни Європи), радіо і телебачення, модульна побудова навчальних курсів (США, Європа) [18].

На початку 1990-х нові навчальні програми Відкритого університету Великобританії та кількох інших заочних навчальних закладів США і Франції спиралися на мультимедійний підхід з комбінованим використанням розгалуженої системи модульних курсів для самонавчання, радіо- й телевізійних передач, аудіо- та відеоматеріалів, комп'ютерних програм програмованого навчання. Зазначимо, що весь цей набір методів, організаційних форм і засобів навчання і сьогодні використовується в дистанційному навчанні.

Прикладом успішного розвитку спеціалізованих університетів з використанням дистанційної технології навчання може бути іспанський Національний університет дистанційної освіти (UNED). UNED має 58 навчальних центрів по всій Іспанії і дев'ять – за її межами (Бонн, Брюссель, Женева, Лондон, Париж, Рим та ін.) [15].

У дистанційному навчанні діяльність викладача спрямовується на *організацію продуктивної діяльності студентів*, на стимулювання інтелектуального і морального розвитку особистості, формування *критичного і творчого мислення, вміння працювати з інформацією* [2].

Електронна пошта Інтернету універсальна. Це означає, що локальні мережі, наприклад, регіональних представництв дистанційного навчання, побудовані на ранніх принципах, можуть вільно через Інтернет обмінюватись електронними листами, мати доступ до всіх інформаційних ресурсів.

Сьогодні студент-заочник може отримувати інформацію довідкового, навчального й інформаційного характеру з мережі банків даних, створених у США, Канаді, Японії і деяких країнах Європи, однак поки що немає достатньо простих і гнучких систем двостороннього відеозв'язку студентів із викладацьким персоналом заочних ВНЗ [2].

Виконаний аналіз розвитку заочної та дистанційної освіти свідчить, що орієнтація освіти на розвиток особистості й інтелекту змінює педагогічну парадигму книжково-фронтального навчання від форми "учитель – підручник – учень" (підтримуюче навчання) на індивідуально-варіативну "учень – підручник – вчитель" із пріоритетом самостійного опрацювання матеріалу, що вивчається [11].

З 1990-х дистанційне навчання розвивається в Україні. Сьогодні це один із досить перспективних напрямів розвитку інформаційних технологій. Запроваджені у педагогічній теорії та практиці нововведення були спрямовані на зміну пріоритетів у галузі дидактики, технології й методики в напрямі збільшення самостійної складової і творчого опрацювання

інформації з її аналізом та використанням набутих знань з метою одержання нових; застосування концептуальних підходів до вирішення освітніх проблем.

Динаміка розвитку науки, техніки й економіки в наші дні така, що професійні знання втрачають свою актуальність кожні два-три роки. Виникла необхідність створення нової технологічної системи, яка давала б змогу передавати великій кількості людей значимий обсяг інформації і спеціальних знань. Тому і постало питання про впровадження навчання на основі комп'ютерної і телекомунікативної техніки. Головним напрямом у вирішенні цього питання є розвиток дистанційних технологій, які дають змогу поєднати інтелектуальну й моральну характеристики особистості та змінити сам зміст освіти на рівні формалізації знань і навчально-методичного забезпечення.

-
1. *Дмитренко П. В., Пасічник Ю. А.* Дистанційна освіта. К., 1999.
 2. *Домрачев В., Багдасарян А.* Дистанционное обучение на базе электронной почты // Высшее образование в России. 1995. № 2. С. 79–87.
 3. *Жордан. А.* Аллостерическая модель обучения // Prospects. 1996. Vol. 25. № 1.
 4. *Карпенко М. П., Помогайбин В. Н.* К вопросу о становлении новой педагогической парадигмы и ее технологическом обеспечении // Мир психологии. 1998. №3.
 5. *Карпенко М. П.* Повышение эффективности образовательных процессов // Учеб. зап. ХГИ “НУА”. Харьков, 1997. Т.3. С. 47–48.
 6. *Кондратенко Н. Е., Карпенко М. П.* Традиционные и проблемные модели обучения // Вестн. Харк. гос. ун-та. Сер. Психология. 1999. Вып. 432.
 7. *Кондратенко Н. Е., Преждо Л. Н.* Концептуальное моделирование технологии дистанционно-активного обучения: философский аспект // Харківський колегіум. 1999. № 1.
 8. *Корнилова В. О.* Сучасні проблеми науки та освіти: Основні тенденції реформування вищої освіти // Матеріали 3-ї Міжнар. міждисциплінарної наук.-практ. конф. (1–9 трав. 2002 р., м. Ужгород). Ужгород, 2002. С. 20–25.
 9. *Корсак К.* Заочна і дистанційна освіта: історичні аспекти. // Новий колегіум. 2000. № 3. С. 33–38.
 10. *Кошманова Т. С.* Розвиток педагогічної освіти у США (1960-1998). Львів, 1999. С. 72–159.
 11. *Лозева М.* Філософія та дидактика // Філософія: У 7 т. Софія, 1998. Т. 1.

12. Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М. Освітні технології: Навч.-метод. посіб. / За заг. ред. О. М. Пехоти. К., 2001.
13. Романовський О. Особливості вищої освіти США // Рідна школа. 2000. № 1. С. 32–50.
14. Российская педагогическая энциклопедия: В 2 т. / Гл. ред. В. В. Давыдов. М., 1993. Т. 1. С. 36.
15. Тихомиров В. П. Дистанционное обучение: история, экономика, тенденции // Дистанционное образование. 1997. № 2.
16. Onushkin V. G. Russia (Soviet Union) Adult Education // IEE. 1994. P. 5091–5098.
17. Teaching at an Internet distance: the Pedagogy of Online Teaching and Learning: The Report of a 1998-1999 university of Illinois Faculty seminar. 1999.P. 20–30.
18. Wolf H. C. Distance Education. The International Encyclopedia of Education // IEE second edition. Pergamon, 1994. P.1557–1563.
19. Holmberg B. Open University // IEE. 1994. P. 4215–4220.
20. <http://www.uar.net/conference/>.

DISTANCE EDUCATION: HISTORICAL ASPECT OF FOREIGN EXPERIENCE

Vira Zhulkevs'ka

*Banking Institute NBU of Lviv,
Shevchenko Prsp., 9, UA – 79005 Lviv, Ukraine*

According to the historical and-pedagogical bases the author analyses the historical development of distance education. The analysis of the correspondence distance education and its development covers three periods with the different methods of teaching and means of exchanging information between teachers and students.

Key words: innovation process, distance learning, distance education, self-education, Internet, e-mail.

Стаття надійшла до редколегії 21.10.2003
Прийнята до друку 15.01.2004